

Megbetegítő emlékek

Az emlékek háborúba mennek

„Az elfelejtett gyermekkori szexuális erőszak azért olyan vonzó, mert nagyon egyszerű – azaz, talán az én depresszióm annak a ténynek tulajdonítható, hogy gyermekként szexuálisan megerőszakoltak, de ha felfedem, és az erőszak emlékeit átdolgozom, akkor talán a depresszióm is elmúlik.”

Harrison Jr. Pope

Hollywood hosszú ideje újra és újra használja a trauma és a hibásan működő emlékezet témáját. Ezekben a történetekben rendszerint a krimikhez hasonlóan végigigazolhatja a néző, hogy valami titok lappang a megmagyarázhatatlan események és viselkedés mögött. Titok, amelyhez csak keserves, szenvedésekkel teli folyamat során férhet hozzá a főszereplő. Ám ha sikerült visszanyernie elvesztett emlékeit, akkor ez a pillanat „csodaszerként” működik. Nemcsak a néző szabadul meg gyötrő kételyeitől, hanem a főhős is megoldást vagy legalábbis választ talál élete fő problémájára.

Olyan alkotásokkal példálózhatunk – történeti sorrendben –, mint *Hitchcock* filmje, a *Marnie*. Ez a filmgyár mítoszteremtő képességét bizonyítandó a freudi pszichoanalitikus elmélet hatásos, de leegyszerűsített ábrázolását nyújtja. A történet szerint az elfojtott kisgyermekkori szexuális trauma megpecsételni látszik a csinos, ám az erotikát elutasító hölgy sorsát, aki ráadásul „lopós” is, és mint ilyen, antiszociális. Hála az analitikus szerepét betöltő és szenvedélyesen nyomozó partnerének, a film utolsó jelenetében a főszereplő újraéli a gyermekkora meghatározóan traumatikus eseménysorát. Ez a katarzis feloldja a gyermekkori átkot, és immár – úgy tűnik fel – lelkesen vállalja fel az addig elutasított „házastársi kötelességet”.

A *Good Will Hunting*ban a zseniális, ám érzelmileg sérült fiatalember nem képes betölteni a matematika világában reá váró kiemelkedő szerepet, és nem tud mit kezdeni a szerelemmel sem. Egy, az előbbinél gyengédebb, de hasonlóan felkavaró jelenetben az apa szerepét magára öltő terapeutája képes felmenteni pártfogoltját az addig hordozott (tudattalan) büntudata alól. Ehhez már nem volt szükség az emlékek újraélésére, „csak” a feloldozásra. A gyermekkori traumák a büntudat börtönébe zárták a főhőst, aki ezért hajlamos volt valóságos börtönökbe zárni magát.

A következő történet főszereplője *Patricia Burgus*, aki boldogan élt, amíg második szülésének traumatikus élménye miatt később súlyos depresszióba nem esett. Ez után hisztériás terhességet produkált, amelyben nem létező magzatára és önmagára a „mi” személyes névmást használta. Ezt tette két korábbi, valódi terhessége alatt is, de terapeutája mégis úgy gondolta, hogy itt egy többszörös személyiség első megnyilvánulásáról van szó. Hamarosan harminc különböző személyisége jelent meg a terápia során. Annyira elkeseredett állapota miatt, hogy öngyilkosságot kísérelt meg. Terapeutája biztosította arról, hogy speciális kezelésre van szüksége. Egy híres szakemberhez került, aki meg volt győződve arról, hogy az

asszony jelenlegi állapotát gyermekkori szexuális erőszak magyarázza. A páciens ezt eleinte erőteljesen tagadta, de minthogy hasonló páciensek vették körül, akik meg voltak győződve arról, hogy tüneteiket gyermekkori szexuális trauma okozza, továbbá a személyzet is ezt a doktrínát erősítette, és mert nagy adagban kapott pszichiátriai gyógyszereket, hamarosan feladta ellenállását. Kevesebb, mint egy hónap telt el, és *Patricia* elkezdett emlékezni azokra a traumákra, amelyeket – korábban szeretőnek hitt – szüleitől szenvedett el.

Egy este orvosa belépett a szobájába, és megkérdezte, hogy evett-e embert, amire ő hirtelen igennel felelt. Ezen eleinte maga is elcsodálkozott, de kezelőjének magatartása arra utalt, hogy ő már ezt korábban is sejtette.

A következő hónapokban *Burgus* számos sátáni szertartásról számolt be, ahol emberek százait gyilkolták, ették és erőszakolták meg kannibalisztikus orgiákon. A sátáni szertartások papjaként ő saját gyermekeit is szexuálisan molesztálta, sőt, később ezek a gyermekek is részt vettek a szertartásokban. Két fia hamarosan a pszichiátriai zárt osztályra került. A következőkben az asszony több mint háromszáz személyiséget fejlesztett ki, a gyermekek pedig visszaemlékeztek arra, hogy ők maguk is csecsemőket gyilkoltak vagy ettek meg. Amikor az asszony kórházi kezelésének számlája az egymillió dollár felé közelített, elbocsátották, de a gyermekeit benntartották további kezelésekre. A nyomozásba bevont FBI-ügynökök a bűncselekményeknek semmilyen bizonyítékát nem találták.

Az asszony, aki immár kikerült a terápiás osztály befolyása alól és abbahagyta a gyógyszerek szedését, kezdett feltisztulni. Nyolc évébe került, hogy helyreállítsa kapcsolatát korábban szörnyű bűnökkel vádolt szüleivel. A gyermekekre gyakorolt több mint kétéves zárt osztályi hatás hosszú távú következményeiről csak spekulálni lehet. A bíróság több mint tízmillió dolláros kártérítést ítélt meg az asszony és férje számára¹.

Nem tartanánk be a korrekt tájékoztatás szabályait, ha nem közölnénk az olvasóval, hogy – szemben az előzőekkel – az ebben a történetben megjelenő személyek és helyszínek valóságosak. A sztori esetleges filmes feldolgozása csak halovány mása lehet a „visszanyert emlékek” bizarr színeinek.

Visszanyert vagy hamis emlék

Alig egy évtizede annak, hogy Amerikában a tetőfokára hágott a „*memory wars*”, az emlékezháború. A szorító egyik oldalán a „*recovered memory*”, a visszanyert emlékek hívei, a másikon pedig a „*false memory*”, a hamis emlékek hívei álltak. Az egyik oldal azt állította, hogy számos pszichiátriai tünet és betegség mögött elfelejtett, elfojtott gyermekkori szexuális traumák emlékei húzódnak. Ennek megfelelően a terápia célját az eddig nem emlékezett emlékek megtalálásában nevezték meg. A másik oldal tagadta vagy legalábbis kétségekkel illette ezt a felfogást, és éppen a *Burgushoz* hasonló páciensek sorsára hivatkozva mozgalmat indított az ellenfél elméletei, és különösen ezek gyakorlati alkalmazása ellen. Amerikában az elfojtott emlékeket nemcsak terápiás célokra használták, hanem bírósági ítéletek is születtek a „visszanyert emlékekre” alapozva. Így a páciensek olyan családtagjai is börtönbe kerültek, akik ellen fő bizonyítékul éppen a terápiában felszínre került (vagy megalkotott), sok évvel korábbi, elveszettnek hitt szexuális erőszak emléke szolgált.

E háború frontjain máig zúgnak az argumentumok fegyverei, noha a harc heve az utóbbi években csillapodni látszik – fognak az esetek. És lassan az ellenérvek is egymás mellé simulnak, mintha kezdenének megférni egymással.

Van, aki arra hivatkozik, hogy az emlékezet működése másként fest kísérleti helyzetben, és másként klinikai terápiás körülmények között. Úgy tűnik, hogy az emlékezet igazi posztmodern probléma: különböző szempontokból tényleg eltérőnek mutatkozik. Kontextusfüggősége nem rejthető semmilyen redukcionista nézőpont mögé.

---

*Az emlékezet igazi posztmodern
probléma: különböző szempontokból
tényleg eltérőnek mutatkozik.*

Mire való a traumatikus emlék?

Mintha a jó és a rossz bomladozó építményének megerősítésére kellene valami szilárd pont, amelyhez viszonyítva az erkölcsi kategóriák felragyognak és élesebbekké válnak. A gyermekek elleni szexuális erőszak közvetlen kapcsolatban áll az ördögivel. Alig van ma olyan érték, amelyben a nyugati társadalomban élők között konszenzus volna. A gyermekek elleni *szexuális* erőszak elítélésében azonban mindenki egyetért. Az emlékezet medikalizálása azzal kecsegtet, hogy lehetséges tudományos tudást szerezni erről a társadalmi-morális problémáról. Így lehetővé válik e jelenség rendbe szedése, osztályozása, majd ez alapján megzabolázása vagy megakadályozása². A tudományon kívüli társadalmi szabályozórendszerek erőtlenné bizonyultak – a szexuális erőszak elkövetőjét és áldozatát egyaránt a tudományos medicina hivatott megtisztítani az ördögi jelen lévő aspektusaitól.

Feltűnő, hogy a „hamis emlék szindrómában” szenvedők tipikusan fiatal, fehér, középosztálybeli nők³. Vajon az emlékek tényleg önmagukban ilyen érdekesek, vagy inkább az utóbbi évtizedekben a társadalmi diskurzusba egyre erőteljesebben és hitelesebben bekapcsolódott nőiség szavahihetősége a tét?

„Az incestus és a szexuális erőszak elterjedtségéről és pszichés következményeiről folyó erőteljes vita a legérzékenyebb pontján találja el a családon belüli hatalmat, és azoknak a személyeknek a jogait és korlátait, akiket a felelősség és az intimitás erős kötelei fűznek össze. A szexuális erőszak körüli összetűzés politikai, kulturális és jogi. De a nyilvános vita, és még nyilvánvalóbban az incestus, valamint a szexuális erőszak elismert bizonyítékai, az incestustabu összeomlására vagy legalábbis törekenységére utalnak. Ez a lehetőség mind egyéni, mind társadalmi szinten mélyen nyugtalanító.”⁴

A gyermekkori szexuális trauma sokjelentésű kategória. Magába foglalja azt, hogy immár napvilágra kerülhet és kibeszélhető az, amit oly sok évszázadon keresztül a hallgatás, a hipokrizis leple borított. A visszanyert emlékezet egyben azt is szimbolizálja, hogy a nő visszazerezte a saját élettörténete feletti autoritást. Az elfojtott trauma megkérdőjelezése újra felveti ezen autoritás esendőségét. De egyben arra is utal, hogy ha ezek az emlékek nem a gyermekkorból térnek vissza, hanem a páciens jelenbeli helyzetére reflektálnak, akkor a mai viszonyoknak vannak olyan aspektusai – mind a szélesebb társadalmi környezetben, mind a terápiás helyzetben –, amelyek traumatikus élmények képében fogalmazódhatnak meg. És visszavetülésük a múltba csak a jelen mentségül szolgál.

A dolgok jelen állása szerint az emlékezháború két síkja a medicina számára ellentétes eredményeket hozott. A filmen a terapeuta elengedhetetlen szereplője a trauma okozta

szenvedéstől való megszabadulásnak. Az életben a „traumabizniszben” utazó terapeuták olykor fokozói pácienseik szenvedéseinek. Főként azért, mert ahelyett, hogy felszabadítanák pácienseiket múltjuk megértésével (is) lelki jelenük korlátai alól, egy konstruált és rettenetes múlt még szűkebb börtönébe zárják őket. Ebből a perspektívából egyszerűbbnek látszik életproblémáik megértése, de életük fontos dolgai az új cella rácsain kívül maradnak.

Egy elmélet, amelynek abszolutizálása és bevezetése a terápiába élethetlenné teszi a páciensek életét – mi köze van ennek a medicina ethoszához?

dr. Bánfalvi Attila

Az írás az OTKA T 042677 számú kutatás keretében készült.

Jegyzetek

1. *Brant Wenegrat*. Theater of disorder; patients, doctors, and the construction of illness. *Oxford-New York: Oxford University Press; 2001. p. 185-8.*
2. *Vö.: Ian Hacking*. Rewriting the soul, multiple personality and the sciences of memory. *Princeton-New Jersey: Princeton University Press; 1995. p. 59.*
3. *Shelley M. Park*: false memory syndrome: a feminist philosophical approach. *Hypatia 12(2):1-50.*
4. *Adrienne Harris*. False memory? False memory syndrome? The so-called false memory syndrome? *Psychoanalytic Dialogues 1966;6:155-87.*